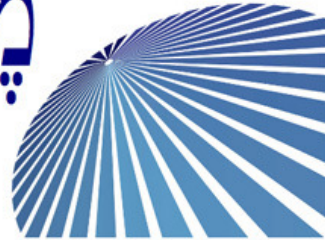

מרחבים

כתב עת אינטראקטיבי
למחשבה פסיכואנליטית

תגובה ל: קשה להשתחרר מלאסו

ד"ר רפי שפירנגמן

*****

קראתי את מאמרו של קובי אבשלום בעיון רב וחשבתי להעלות בהקשר זה מספר מחשבות משלי. מתוך ניסיוני למדתי שמונחים מדויקים, שאינם משתמעים לשני פנים ושמגדירים את עצמם מקלים הן על המטפל והן על המדריך להשתחרר מאותו לאסו שתואר במאמר. אוסיף עוד בנקודה זו שנראה לי שגם פרויד הבחין בכך שהעברה נגדית אינה רק ביטוי של הקונפליקטים הלא פתורים של המטפל (Freud 1910/1915) אלא גם תוצאה של השלכותיו של המטופל (Freud 1912). נעדר, לדעתי, בין מושגיהם של המחברים המצוטטים במאמר מונח המתאר את העובדה שהקונפליקטים הלא פתורים של המטפל (העברה נגדית שמקורה במטפל) והעברה נגדית שהיא ביטוי להשלכות המטופל (העברה נגדית שמקורה במטופל) (Springmann, 1986) מופיעים לרוב במשולב, (העברה נגדית משולבת) (Springmann 1989) לדעתי נתון המטפל ביותר מלאסו אחד. הלאסו האחד מתואר היטב במאמרו של קובי אבשלום.

הלאסו השני הוא תופעה שקראתי "תהליך מקביל הפוך". התהליך המקביל הרגיל הוא מצב בו מופיעים בהדרגה מצבים שאין המטפל מצליח להתמודד עמם בטיפול. כעס לא

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מעובד של המטופל יופיע במצב זה ככעס, גלוי או מוסווה, כלפי המדריך. התהליך המקביל ההפוך הוא מצב בו קורים כשלים, לרוב בעלי משמעות אמוציונאלית, בהדרכה ומוצאים את דרכם אל תוך הטיפול.

להלן דוגמה:

פסיכיאטרית מתמחה הציגה בפני מטופל שהגה מחשבות רצחניות, לאו דווקא זרות לאגו כלפי חברתו לשעבר שפיתחה מערכת יחסים עם נער אחר. במהלך הטיפול פחתה עוצמתן של מחשבות רצחניות אלה וכשחזרו וגאו לא קשה היה למצוא הקבלה בין גאות זו לבין הפרעות חולפות במצבי ההעברה - וההעברה הנגדית. באחת מפגישות הדרכה דיווחה המטפלת על החמרה מדאיגה במיוחד במחשבותיו הרצחניות של המטופל. באחת הפגישות הטיפוליות בקש המטופל פגישה נוספת, חריגה. לדברי המטפלת לא הצליחה למצוא שעה מתאימה. במהלך הפגישה הטיפולית העיר המטופל כבדרך אגב שהיום הוא יום הולדתו. כשהזכירה זאת המטפלת בפגישת ההדרכה הבינה לפתע שלא בכדי בקש פגישה חריגה. כעת התברר לה שהתייחס אליה כאל מתנת יום-הולדת. "איך קרה" הוסיפה "שדבר כה שקוף לא עלה בדעתי בפגישה הטיפולית? אילו הבנתי זאת אז, הייתי שוקלת להיענות לבקשה או לפחות מפרשת לו שהוא מבקש את הפגישה החריגה כמתנת יום הולדת." אירוע זה שפך אור על עוצמת זעמו הרצחני של המטופל, אותו התיק אל חברתו לשעבר. מאידך ברור היה למטפלת שהעדר שעה חלופית לא היה גורם שיסביר את סירובה להעניק שעה חריגה. גם המטפלת וגם אני טרם הצלחנו להבין בשלב זה את הסיבה האמיתית להתנהגותה, לאי היענותה לבקשתו של המטופל.

הרהור נוסף של המטפלת העלה בה מחשבה נשכחת, שחלקה עמי לאחר רגע של שתיקה. בעוד היא שוקלת את בקשת המטופל חלפה בראשה מחשבה, אותה הביעה עכשיו בקול: "גם הוא" בטאה את מחשבתה, תוך שהיא מתכוונת אלי, המדריך, "אינו נותן לי שעות נוספות כשאני מבקשת." בדעבד הבנתי שניתן היה לקשור הרהור זה לעובדה שבאותה תקופה הפכה ההדרכה ממוסדת לפרטית ועל המטפלת היה עתה לשלם לי עבור הדרכה שניתנה לה קודם לכן בחינם. למרות שעניין התשלום נידון בינינו והוסכם, לכאורה, נראה שהמטפלת חשה תרעומת על שעליה לשלם על דבר שניתן עד כה בחינם. תרעומת זו, שהתפתחה במסגרת ההדרכה, הותקה אל תוך הטיפול ופגמה ביכולתה להגיב באופן מקצועי, באמפתיה, לבקשת המטופל לקבל "מתנת יום הולדת."

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

סקירת חומר שהוצג על ידי מטפלים בנסיבות דומות, הצביעה על מתאם כמעט קבוע בין תהליכים רגשיים הרוחשים בהדרכה בין המודרך למדריך לבין תוצאות הטיפול, לפחות בטווח הקצר. חופשות של מדריכים היו מלוות לעתים תכופות בדיווחי מטפלים על נסיגה במצב מטופליהם. סיומן של תקופות הדרכה בתום תקופות אקדמיות לוו לעיתים בשיחות טלפון בהולות של מטפלים שדיווחו על החמרה בלתי מוסברת, לכאורה, במצב מטופליהם, בעיקר בקרב המופרעים יותר שבין אלה. מאידך קרה לעתים לא נדירות שמטפלים דיווחו שמצב מטופליהם השתפר לאחר שנקבעה פגישת הדרכה בשיחה טלפונית, עוד בטרם נערכה פגישה זו ובטרם ניתנה הזדמנות לדון בבעיה העומדת על הפרק. נראה שעצם קביעת פגישת ההדרכה הצפויה נסכה במטפלים תחושת ביטחון וזו שודרה בדרך כלשהי אל מטופליהם ושפרה את מצבם.

הלאסו השני הוא, איפא, הלאסו של הכשל בהדרכה.

לאסו שלישי הוא מצב בו אין המטפל מסוגל להשתחרר מכבלי האנליזה המקורית שלו וליצור דפוסי מחשבה מקורית משלו.

להלן דוגמה: היה זה אשפוזו השני של מר לוי במחלקה בה עבדתי כסגן מנהל. כמו באשפוזו הראשון סבל גם הפעם מתחושות כלליות של נרדפות. "תוקעים בי עיניים, מדברים עלי מאחורי הגב." באשפוזו הראשון טופל תרופתית ושחרר בהטבה חלקית. הפעם לא הגיב לטיפול התרופתי כמצופה ונעשה יותר ויותר חשדני. אנשי צוות המחלקה נכללו במעגל רודפיו ובנוסף הופיעו מחשבות אובדניות. עם זאת נשאר רציונאלי ושלט בדחפיו עד שבאחד הימים תקף מאושפזת הבפרנית צעירה, יפה ופרובוקטיבית והכה אותה נמרצות. מר לוי הופנה אלי לברור הגורם להתנהגותו. בפגישתנו הראשונה נתלוותה אלי סטודנטית שלצווארה שביס שחור. כשתהיתי על התנהגותו, שלל מייד פרובוקציה מינית ותירץ את מעשהו במשפט סתום: "היא פשוט יותר מדי." אותה פגישה הפכה סוערת כשהאשים אותי מר לוי שהבאתי את הסטודנטית בכוונה להזכיר לו את אימו שגם לצווארה היה תמיד שביס שחור. מר לוי הזכיר את אימו מבלי שנשאל ועל כן העזתי לבקש ממנו לתאר את יחסיו איתה. בתיאורו הצטיירה אם שתלטנית המתערבת בהחלטותיו וחונקת כל שאיפה לעצמאות. שאלתי אם יתכן שגם היא, האם, הייתה "פשוט יותר מדי" כאותה צעירה שתקף. ואולי, שאלתי, היה כעסו מכוון כלפי שתלטנותה של האם והצהרותיו האובדניות ניסיון להכחיד את דמותה המופנמת. בתגובה טמן מר לוי את פניו בידיו בסערת רגשות. שאלתי אותו אם היו גם דברי "יותר מדי" והצעתי שינוח ושינפגש למחרת.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

כשנפגשנו בבוקר יום המחרת, סיפר לי שאמש, בארוחת הערב, חש מעין מכה איומה בתוך ראשו, אותה ייחס לרעל שהחדירו סוכניי למזונו כדי להגביר את מחשבותיו האובדניות לעוצמה שכמעט לא שלט בה. בטוח היה שהייתה זו מזימתי לגרום לו להתאבד ולהיפטר ממנו. בהתרגשות רבה איחל לי שארגיש גם אני "ולו רק לרגע" את סבלו שגרמתי לו בהחדירי את מחשבות ההתאבדות לנפשו. הצעתי לו שאותה מכה איומה שחש בתוך ראשו הייתה אולי תוצאה של הבנת המשמעות העמוקה של הקשר שיצרתי בין אימו לבין אותה צעירה שתקף. תגובתו המיידית והפסקנית הייתה: "אימא שלי היא קדושה! כל התוקף אותה, אפילו במחשבה, אחת דינו: מוות."

הבנתי שהקשר שיצרתי בין הצעירה המותקפת לבין האם איים לחשוף את האם המופנמת לתוקפנותו ואת מר לוי עצמו לגזר דינו של הסופר-אגו, מוות בהתאבדות. ברור שהייתי אני האשם בהכנסת האם "הקדושה" לטווח התוקפנות.

"אז מה, אין כבר שום דבר קדוש בעולם?" מלמל מר לוי כשסיימתי לפרוש לפניו את הנחותיי. "גם אנשים דתיים מאוד מלינים לעיתים על בורא עולם כשהם חשים שגרם להם עוול." עניתי באותו טון שקט. נראה שמר לוי נרגע ושאל אם אני כועס עליו. "כפי שאתה רואה," אמרתי, "לא קרה לי דבר למרות שכעסת עלי עד שאיחלתי לי שאמות בהתאבדות. מדוע, אם כן, אתה חושש מתוצאות כעסי שלי?" מר לוי הרים את ראשו, ראיתי חיוך קטן עולה על פניו, הראשון מזה שבועות, ומחשבות השווא נגוזו. הייתי מופתע מאוד מהמהפך הקיצוני וחשתי כאילו חוללתי נס.

למרות שחשבתי שעלי לנצל את ההצלחה ולהמשיך לטפל במר לוי, לא עמדתי בפרץ ובלחץ הממונים עלי שוחרר החולה להמשיך מעקב מרפאתי במקום מגוריו בו לא היה טיפול פסיכו-תרפויטי. מר לוי אושפז כעבור חצי שנה לאחר ניסיון אובדני שכמעט עלה לו בחייו.

זמן רב לא נתן לי מקרה זה מנוח, חזרתי ושאלתי את עצמי מדוע לא התעקשתי ולא עמדתי על דעתי. לאחר שהעליתי בדעתי סיבות שונות, התגבשו בי שתי מחשבות עיקריות: נאלצתי להודות בפני עצמי שחששתי שלא אוכל לחזור ולחולל שוב "נס אחר נס." נזכרתי גם שהאנליטיקאי שלי התייחס לא פעם בזלזול ובחוסר אמון אל דברים שהייתי מביא בפניו מתוך אמירותיהם של חולים פסיכויטיים כשהוא מכנה אותם "ברבורים ופטפוטים" שאינם ראויים להתייחסות עמוקה מצדי. נראה שדבריו אלה נחקקו בי והיו לי עכשיו לרועץ והוא עצמו הפך לאותה דמות רודפנית.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

כדי לא להיות בעצמי דמות "רודפנית" למודרכי, מקפיד אני להדגיש באוזניהם בכל פעם שאני מזהה אלמנטים דינאמיים שנעלמו מעיניהם: "אילו הייתי במקומך, היו אלמנטים אלה נעלמים גם מעיני."

הלאסו השלישי הוא, איפא, הלאסו של האנליטיקאי המקורי של המטפל.
ספרות:

Freud S. The Future Prospects of Psycho-Analytic Treatment.
Standard Edition, XI (1910.)

Freud S. Recommendations for the Physician Practicing Psycho-
Analysis. *Standard Edition*, XII (1912.)

Freud S. Observations on Transference Love. *Standard Edition*,
XII (1915.)

Springmann, R. Countertransference, Clarification in Supervision,
Contemporary Psychoanalysis, Vol. 22. Pp. 252-277 (1986.)

Springmann, R. Reflections on the Role of the Supervisor. The
British Journal of Medical psychology, Vol. 62, pp. 217-278 (1989.)

החומר על העברה נגדית ועל הדרכה מרוכז בספרי "על ההעברה הנגדית ועל ההדרכה
בפסיכותראפיה." הוצאת המחבר (2009)